

INSON HUQUQLARI BÓYICHA XALQARO HUQUQ TASHKIOTLAR ROLI VA AHAMIYATI

Xudaynazarova Uldaulet Muratovna - Berdaq
nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti
Yuridika fakulteti 4-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada inson huquqlari bóyicha xalqaro huquqning asosiy tamoyillari, huquqiy asoslari va amaliy himoya mexanizmlarin keng yoritib beradi. Inson huquqlari sohasida asosiy xalqaro hujjatlar, jumladan, “Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi” (1948), “Fuqoralik va siyosiy huquqlar tógrisida”gi xalqaro pakt (1966), “Iqtisodiy va madaniy huquqlar tógrisida” xalqaro pakt (1966) kabi muhim xalqaro shartnomalar yoritiladi. Maqolada inson huquqlari va erkinliklari himoyasin yanada kuchaytirish bóyicha xalqaro hamkorlikni rivojlantirish, huquqiy mexanizmlarin takomillashtirish va jamiyatda inson huquqlarin hurmat qilish madaniyatini oshirish kabi takliflar ilgari suriladi.

Kalit sózlar: Inson huquqlari bo'yicha xalqaro huquq tushunchasi, inson huquqlari bo'yicha xalqaro huquqning asosiy manbalari va prinsiplari, inson huquqlarini himoyalashning universal mexanizmlari, inson huquqlarini himoyalash bo'yicha mintaqaviy mexanizmlar.

Inson huquqlari bóyicha xalqaro huquq inson huquqlarin taminlashda davlatlar hamkorligin tartibga soluvchi tamoyil va me'yorlari bólgan xalqaro huquq tarmógi hisoblanadi. Bu yerda gap, BM T Nizomi qabul qilinganidan keyin rivojlanib

borayotgan yangi tarmoq haqida borayapti. Ózining qisqa tarixiga ega bólishiga qaramay, ushbu tarmoq xalqaro huquq tizimida markaziy órinni egallashga ulgurdi. Ózining davlatlararo xarakteridan chekinmagan holda, xalqaro huquq tobora inson manfaatlariga xizmat qilyapti. Bunda hech qanday ziddiyat yóq, bunda kóproq qonuniylik aloqasi haqida gapirish mumkin. Inson huquqlarini himoya qilish, demokratiya - tinchlikning asosiy kafolatidir. Xalqaro aktlarda ta'kidlanishicha, ushbu huquqlarga hurmat bilan qarash umumiy tinchlikning asosi

hisoblanadi. 1948-yilda “Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi”, 1966-yilda “Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to’grisidagi” xalqaro pakt, 1966-yilda “Fuqarolik va siyosiy huquqlar to’grisida”gi xalqaro pakt va uning fakultativ bayonomasining qabul qilinishi xalqaro huquqning mazkur tarmog’ini navbatdagi kodifikatsiyalashtirish va tizimlashtirishi uchun asos hisoblanadi. Mazkur aktlar “Inson huquqlari to’grisida”gi Xalqaro bill deb nomlanishi ham bejiz emas.

Inson huquqlari bo’yicha xalqaro huquqning maxsus tamoyillariga: universallik, kamsitmaslik, o’zaro aloqadorlik o’zaro bog’liqlik kiradi. Mustaqillikning ilk yiliaridanoq, O’zbekiston xalqaro tashkilotlarning ishtirokisiz va inson huquqlariga oid asosiy xalqaro hujjatlarga qo’shilmay turib, demokratik huquqiy davlatni barpo etish mumkin emasligini anglab etdi. Hozirgi kunda O’zbekiston bu sohada 70ta asosiy xalqaro hujjatga qo’shilgan. O’zbekiston Respublikasi xalqaro majburiyatlarni o’z zimmasiga olib, ularning bajarilishi yuzasidan vaqtida hisobot beradi. 1998-yildan boshlab, O’zbekiston BMTning tegishli qo’mitalariga muntazam ravishda milliy ma’ruzalarini yubormoqda. Mustaqillik yillari davomida konvensiya va paktlarning bajarilishi haqida 30ga yaqin milliy ma’ruzalar yuborilgan. BMTning bosh vakillik organi sifatida, Bosh Assambleya inson huquqlari sohasidagi me’yoriy hujjatlarni ko’rib chiqadi va tasdiqlaydi. Bosh Assambleya BMTning inson huquqlarini rag’batlantirish va

himoya qilishda bevosita ishtirok etuvchi funksional organlari ma’ruzalarini ko’rib chiqadi va ularning tavsiyalariga ko’ra muayyan harakatlarni amalga oshirishi mumkin. Bosh Assambleya alohida mamlakatlar yoki hududlarda inson

huquqlari buzilishini tekshirish bo’yicha ixtisoslashtirilgan mexanizmlarni ta’sis etish huquqiga ega. Bosh Assambleya rezolyutsiyalariga binoan inson huquqlarini

rag’batlantirish va himoya qilish bilan bevosita ishlovchi BMT Kotibiyati bo’linmalari ta’sis etilgan (BMT inson huquqlari bo’yicha Oliy komissarining boshqarmasi va hozirgi Inson huquqlari markazi). Shuningdek, Assambleyaning inson huquqlari bo’yicha umumjahon kampaniyalarini tayyorlash va o’tkazishdagi

va umuman, bu boradagi jahon hamjamiyatining sa'y-harakatlarini muvofiqlashtirishdagi rolini ham qayd etib o'tish zarur. BMT tomonidan tez va samarali harakatlarni ta'minlash uchun uning a'zolari Xavfsizlik Kengashiga xalqaro tinchlik va xavfsizlikni saqlab turish uchun bosh javobgarlikni yuklaydilar va ushbu javobgarlikdan kelib chiquvchi o'z majburiyatlarini ijro etishda, Xavfsizlik Kengashi ularning nomlaridan ish ko'radi. BMT a'zolari BMT Nizomiga binoan, Xavfsizlik Kengashi qarorlariga bo'ysunishga va ularni bajarishga rozilik bildiradilar.

Xavfsizlik Kengashi 15ta a'zodan iborat; ularning 5tasi doimiy a'zolar: Buyuk Britaniya, XXR, Rossiya, AQSH va Fransiya. Qolgan 10ta a'zo Bosh Assambleya tomonidan ikki-yilga adolatli geografik taqsimot tamoyiliga rioya etilgan holda saylanadi. XKning taomillar bo'vicha qarorlari Kengashning to'qqiz a'zosi ularni yoqlab ovoz berganda qabul qilingan deb hisoblanadi. XKning boshqa barcha masalalar bo'yicha qarorlari Kengashning to'qqiz a'zosi ularni yoqlab ovoz berganda, ular ichida Kengashning barcha doimiy

a'zolari ovozlari ham bo'lganida qabul qilingan deb hisoblanadi. BMT Nizomining 34-moddasiga ko'ra, Xavfsizlik Kengashi xalqaro ixtilofga sabab bo'lishi yoki nizo chiqarishi mumkin bo'lgan har qanday kelishmovchilik yoki vaziyatni tekshirishga vakil qilinadi. Turli vazifalarni bajarish uchun Xavfsizlik Kengashi yordamchi organlar- qo'mitalar, komissiyalar, ishchi guruhlar tuzadi. BMT Xalqaro Sud Xalqaro Sud (XS) BMTning bosh sud organi sanaladi. Sudning statut BMT Nizomining uzviy qismi sanaladi. BMT barcha a'zolari ipso facto Statut ishtirokchilari sanaladi. BMT a'zosi bo'lmagan davlatlar XS

Statutiga qo'shilishlari mumkin.

Sud mustaqil sudyalardan iborat bo'lib, (15 nafar sudya), ular o'z mamlakatlarida oliy sud mansablariga tayinlash uchun ko'rsatiladigan talablarga javob bera oladigan yoki xalqaro huquq sohasida obro'ga ega huquqshunoslar bo'lgan, yuksak ma'naviy sifatlarga ega insonlar ichidan tanlab olinadi. Statutning 34-moddasi 1-bandiga ko'ra, u Sud tomonidan hal etilayotgan ishlarda faqat davlatlar sud muhokamasi tomonlari bo'llishi

mumkin. Sudda unga tomonlar taqdim etgan barcha ishlar va BMT Nizomi yoki amaldagi xalqaro shartnomalarda maxsus ko'zda tutilgan barcha masalalar ko'rilishi mumkin. Shu bilan birga, Xalqaro sudning universal darajada inson huquqlarini himoya qilishdagi hissasini past baholab bo'lmaydi. Uning bu

yo'nalishdagi ishida xalqaro huquqni kodlashtirish va jadal taraqqiy etishidagi ishtirokini ajratib ko'rsatish mumkin. Inson huquqlarini himoya qilish bo'yicha shartnomaviy(konvensiyaviy) organlar BMTda qabul qilingan tasnifga ko'ra, hozirda 10 ta shartnomaviy organ faoliyat yuritadi - Inson huquqlari bo'yicha qo'mita, Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar bo'yicha qo'mita, Irqiy kamsitishni bartaraf etish bo'yicha qo'mita, Qiynoqiarga qarshi qo'mita, Bola huquqlari bo'yicha qo'mita, Xotin-qizlarga nisbatan kamsitishni bartaraf etish bo'yicha qo'mita, Barcha mehnatkash-migrantlar va ularning oila a'zolari huquqini himoya qilish bo'yicha qo'mita, Nogironlar huquqlari bo'yicha qo'mita. Zo'rlik bilan yo'qolishlar bo'yicha qo'mita va Qiynoqlarning oldini olish bo'yicha quyi qo'mita.

Inson huquqlari bo'yicha shartnomaviy organlar faoliyatida hozirda to'rtta asosiy yo'nalishni ajratib ko'rsatish mumkin - tegishli xalqaro shartnoma doirasida davlat tomonidan o'z majburiyatlarining bajarilishi tahlili, shikoyatlarni ko'rib chiqish, umumiy tartibda mulohazalarni tayyorlash va tekshiruv o'tkazish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi. Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasining Rezolyusiya 217 A (III) bilan 1948 yil 10 dekabrda qabul va e'lon qilingan.
2. Xalqaro huquq darslik TDYU; Toshkent-2018
3. Hozirgi zamon xalqaro huquq nazariyasi asoslari o'quv qo'llanma; I.I. Lukashuk; A.X. Saidov; Toshkent-2007;
4. Xalqaro gumanitar huquqi darslik; Tansiqboyeva G.M.; Toshkent-2009
5. Principles of Public International Law. Brownlie, I; Oxford University Press. (2019)